

испуњавати. Ипак закон сваке земље, изузима по нешто из тог општег правила. Човек који није принуђен вршити обавезност, која крши права неког трећег, шта више, ово је довољан разлог, да га сасвим опросте те обавезности, чим је она њему на штету. Тако у Енглеској и свакој образованој земљи, не важи и не вреди онај уговор, којим је неко продао себе, или пристао да буде роб, и ни закон, ни јавно мњење не може захтевати, да се тај уговор испуни. У овом крајњем случају, доста је јасан узрок, са кога се ограничава власт, располагати над својом сопственом судбином. У колико није дозвољено, мешати се у произвољне ствари другог човека – изузевши његовог добра ради – то бива из поштовања према његовој слободи. Његов слободан избор доказује, да он жели или може да сноси, оно што је изабрао, а најбоља је гаранција, да ће му заиста бити добро, ако га оставимо, да се он сам брине за то. – прода ли се он као роб, одриче се своје слободе, и губи овим једним чином, свако даље уживање слободе. Тако у овом случају, он руши сам циљ, који би једини био у стању да оправда његово располагање, над својом личношћу. Он више није слободан, шта више, дошао је у такав положај, у ком не може никако ни претпоставити, хоће ли да остане и даље у њему. Слобода не може захтевати, да је човеку слободно, бити не слободан. То није слобода, када је слободно лишити се своје слободе. Ови разлози, који падају у очи овом нарочитом случају, могу се и даље применити; али они налазе непрестано своје границе, у захтевима живота, који до душе не траже, да се сасвим одрекнемо своје слободе, али захтевају, да је у овом или оном ограничимо. Оно начело пак, које тражи безусловну слободу, за радњу свега онога, што се тиче само онога, који ради; тражи и то, да се они, који су се узајамно обавезали, погледом на оне ствари, које се трећег не тичу – могу сами себе разрешити од ове обавезности. Нема обавезе ни уговора, изузевши оне, којима је предмет новац или новчана вредност, о којима би се могла тврдити, да није сваком слободно и осим самовољног разрешења, покушати, да одступи од њих. Виљелм Хумболт изјављује у поменутој доброј књизи, своје уверење, да уговори, који се тичу личних односа и службе, никад не би ваљало, да важе преко извесног, законом опредељеног времена, и да брак, који је најважнији међу оним уговорима, одмах губи свој циљ, чим се не саглашавају чувства мужа и жене, и да би га требало разрешити, чим то једна страна изричито захтева.

Ова ствар је веома важна и заплетена, да би се могла овде од ока претрести, и ја је се дотичем, у колико нам може послужити само за углед. Да се Виљелм Хумболт, са општег гледишта и краткоће своје расправе, није морао ограничити, да у овом случају искаже само резултат и не упустивши се, у расправу претпоставки; за цело би увидео, да се ово питање не може решити, по оном простом темељу, који га он поставља. Ако је неко нарочитим обећањем или својим понашањем, дао другом повод, да тако поступање може увек очекивати, и на њега полагати наду, па је овај по томе, удесио бар неки део свог живота; то пониче по њега нова врста моралних дужности, према оном другом лицу, и он их мора признати, ма их не испуњавао.

То исто бива тамо, где је овај однос међу уговорним странкама, имао последица по друге, те су исти тиме дошли у извесни положај, или као, што је то случај у браку, да су се трећа лица родила. Ту онда поничу, погледом на уговорне странке, онакве обавезе према овим трећим лицима, којима је испуњавање или бар начин испуњавања, зависи већим делом од трајања и прекидања односа међу уговорним странкама. Из овога не иде, и ја то